

Мирјана Д. Бојанић Цирковић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

e-mail: mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

ЛИК, ЛИЧНОСТ И ДЕЛО СВЕТОГ САВЕ У САВРЕМЕНИМ НАСТАВНИМ ПЛАНОВИМА И ПРОГРАМИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ:

Нацрт истраживања¹

Апстракт: У раду представљамо резултате прве фазе истраживања заступљености личности и лика Светог Саве, као и просветитељске, културне и друштвене мисије Светосавља у наставним плановима и програмима предмета друштвено-хуманистичког поља у основним школама, као и у Календару рада школа у Републици Србији. Истраживање је обухватило наставне планове и програме предмета Српски језик, односно Српски језик и књижевност кроз први и други циклус основног образовања, припремљене од стране Завода за унапређење образовања и васпитања и усвојене од стране Националног просветног савета Републике Србије. Тежиште истраживања било је на издавању (препоручене) методологије (поступака и техника) обликовања лика/личности Светог Саве и Светосавља, као и на тумачењу стандарда, исхода, односно постигнућа наведених Програма са аспекта прагматике – улоге у духовном, друштвеном и културном развоју ученика.

Кључне речи: Свети Сава, школски планови и програми, емпиријско истраживање, методологија науке о књижевности.

Претходна истраживања

Свети Сава у школским плановима и програмима

О значају Светог Саве за наставно-образовни процес, и у самом наставно-образовном процесу, сведочи његова вишеструка заступљеност:

1. у називима основних школа. У Републици Србији је више од тридесет државних основних школа у свим окрузима понело име Светог Саве. Наводимо градове/варошице/села у којима смо према списку до 2020. године пронашли име овог светитеља у називу: Београд (Врачар), Баточина, Краљево, Ниш, Читлук, Чачак, Суботинац, Трстеник, Бачина, Попина, Косовска Митровица, Пирот, Бор, Горњи Милановац, Велика Плана, Пожаревац, Сремска Митровица, Бајина Башта (овде се

¹ Истраживање је спроведено у оквиру Одељења за светосавске студије Центра за црквене студије у Нишу, чији је руководилац проф. др Драгиша Бојовић.

основна школа налази у Светосавској улици), Врчин, Крагујевац, Рибница (Краљево), Бачка Паланка, Панчево, Житиште, Ковачица, Сремска Митровица, Стара Пазова, Нова Пазова, Пријепоље, Горњи Милановац, Смедерево, Шабац; Специјална школа „Свети Сава” у Прокупљу.²

2. У именима средњих школа. Према доступним подацима, најмање осам средњих школа у Републици Србији носи име Светог Саве. Наводимо градове/варошице у којима су оне заступљене: Гимназија „Свети Сава”, Београд, Средња школа „Свети Сава”, Београд, Школа за основно и средње образовање „Свети Сава”, Београд (Умка), Стручна школа „Свети Сава”, Бујановац, Гимназија „Свети Сава”, Гораждевац, Средња школа „Свети Сава”, Кладово, Гимназија „Свети Сава”, Пожега, Средња школа „Свети Сава”, Сомбор.³

3. У наставном плану и програму предмета Српски језик (и књижевност).

4. У наставном плану и програму предмета Историја.

5. У наставном плану и програму предмета Ликовна култура.

6. У наставном плану и програму Верске наставе/Веронауке.

7. У наставном плану и програму осталих изборних предмета (Свакодневни живот у прошлости, Цртање и вајање).

7. Кроз литерарне и ликовне (светосавске) конкурсе на нивоу школе, библиотеке, републике.

8. У Годишњем плану рада школа (Савиндан) и Светосавској школској приредби/Светосавској академији.

Међутим, упркос значајној квантитативној и квалитативној заступљености личности, лика и дела Светог Саве у савременим школским плановима и програмима, истраживања ове теме су ретка у нашој науци о књижевности. Редак пример таквог истраживања нашли смо у раду „Свети Сава као инспирација за стваралаштво у настави Ликовне културе са настојањем одржања и афирмације националног и културног идентитета” аутора Тамаре Стојановић Ђорђевић и Војислава В. Илића. Најпре је важно истаћи да је наведени оглед настао у оквиру пројекта „Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура, национални, регионални, европски и глобални оквир (бр. 178018)”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС. „Криза” и „глобализација” су изазови и проблеми са којима се суочава област Српске средњовековне књижевности у школским програмима. Протекли период измена школских планова и програма (2018–2021) обележила је полемика у научној и широј јавности поводом изостављања одређених наставних јединица из школских програма; међу њима су и дела о Светом Сави.⁴ Прецизније, јавност је полемисала у вези са изостављањем лика, личности и дела Светог Саве из наставног плана и програма за осми разред основне школе. Примедбе су углавном аргументоване тематиком Наставног плана и програма за предмет Српски језик и књижевност у осмом разреду основне школе, чије су наставне јединице тематски увезане *љубављу*; потом, сматра се да изостављање лика, личности и дела Светог Саве из „рубног” наставног плана и програма, на завршетку другог циклуса основног образовања, може негативно утицати на сублимацију *улога* Светог Саве у култури нашег народа. Оглед о којем је реч посвећен је педагошком и киторском делу Светог Саве, где се, нарочито у другом аспекту, препоручује трагање за мотивацијом и инспирацијом за ликовно стваралаштво ученика. Аутори наведеног рада

2 Нав. према: <https://osnovneskole.edukacija.rs/drzavne> (20. 5. 2022)

3 Нав. према: <https://srednjeskole.edukacija.rs/drzavne-srednje-skole/svi-gradovi> (20. 5. 2022)

4 Уп. <https://24sedam.rs/drustvo/vesti/48771/sveti-sava-i-kosovski-boj-nestali-iz-udzbenika-desetkovani-sadrzaji-iz-istorije-srbije/vest> (4. 5. 2022)

истичу да „Пример Светог Саве, његов живот и рад као и проучавање у настави [...] може умногоме помоћи младима да изграде, вреднују, сачувају свој идентитет и истовремено развију правилну и јасну слику о себи и другима”⁵, али закључују да се наставни планови и програми Ликовне културе „скромно баве националним и културним идентитетом, што оставља простор наставницима да имплементирају садржаје, по свом нахођењу, који се баве овом темом.”⁶ Аутори се похвално односе према истицању националних вредности и културе као глобалне и универзалне вредности кроз мапе, илустрације и пратеће текстове у уџбеницима других предмета, негативно оцењујући изостанак корелације наставе Ликовне културе са Српским језиком и књижевношћу, Историјом, Веронауком, Географијом током целе школске године, изузев Савиндана и дана уочи овог празника. Као предлоге за корелативне часове који се могу одржавати током целе школске године, аутори наводе ћирилично писмо, калиграфију, типографију, иницијал, илуминације рукописа, графите и све теме које се могу везати за нашу азбуку и писмо; грбове, амблеме, хералдику, симболе у хералдици, заставе и друге знакове визуелног идентитета; анимације и видео клипове; текстил, делове народне ношње; илустрацију живота и обичаја у средњовековној Србији; архитектуру и фрескосликарство. Настављајући проучавање школских планова и програма осталих предмета, запажамо да у млађим разредима доминирају материјална и практична обележја културе и националне припадности, те се у настави пажња посвећује храни, одећи, становању, играма, понашању, обичајима и сл., док у старијим разредима доминирају духовне, етичке и друштвене вредности културног и националног идентитета.

Најважнији закључак аутора огледа којем смо посветили нарочиту пажњу тиче се квалитативне заступљености Светог Саве: „До сада Свети Сава није добио одговарајуће место у нашем школству, у васпитно-образовној делатности, још мање у савременој пракси припремања младих генерација за живот и изазове које време доноси.”⁷ Тумачећи циљеве и исходе школских планова и програма учачамо да су они усмерени на „континуирано унапређење” личности и компетенција ученика, тачније на „7. Развијање компетенција за снажање и активно учење у савременом друштву које се мења”, „8. Пун интелектуално, емоционално, социјално, морално и физички развј сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима”, на „13. Развијање позитивних људских вредности”, „16. Развијање личног и националног идентитета [...], развијање свести и осећања припадности Републике Србије, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине.”⁸; дакле, у основи конципирања школских планова и програма, циљева и исхода учења имплицитно је присутно Светосавље и дело Светог Саве које је, између осталог, откривало интеркултуралну свест ове историјске личности и књижевника. У складу са наведеним, дело Светог Саве би и мимо периодизацијских одредница по којима су, примера ради, конципиране читанке за Српски језик и књижевност намењене ученицима основних школа, могло бити заступљено у укупном основношколском и средњошколском наставно-образовном процесу. Међутим, обавезно проучавање личности, лика и дела Светог саве завршава се у првом разреду средње школа. С друге стране, ако је „на путу остваривања циља и исхода кључна улога наставника који добија значајан простор за слободу избора и повезивање садржаја,

5 Стојановић Ђорђевић, Илић, 2022, 2.

6 Исто, 3.

7 Исто, 9–10.

8 Све нав. према: *Гласник*, бр. 11, 15. август 2019.

метода, поступака и техника наставе и учења⁹, спознавање лика, личности и дела Светог Саве не мора се навршити тумачењем одломака из Доментијановог и Теодосијевог *Житија Светог Саве*. Стога ће други део нашег истраживања, у потоњем огледу, бити посвећен наставној пракси изучавања Светог Саве након првог разреда средње школе.

Празник Савиндан установљен је за школску славу 1840. године на предлог Атанасија Николића, ректора Лицеја у Крагујевцу, а одлуком Совјета Књажевства сербског 2. јануара 1840. године. После полувековне забране, Савиндан се од 1990. године поново обележава као „слава школа у Србији”. Савиндан је уз Видовдан једини радни, ненаставни дан у Годишњем плану рада школа у Србији. Школска слава обележава се пригодном приредбом или свечаном академијом, којом се Свети Сава прославља као историјска личност, просветитељ, књижевник, први српски архиепископ, светац и заштитник просветних установа. Савиндан се често обележава и низом хуманитарних активности на нивоу школе.¹⁰ Неизоставан део Савиндана је школска химна, спевана почетком 19. века, коју ученици усвајају усменим путем најкасније у предшколском узрасту. Значајније од свих разматрања ауторства химне и њене генезе¹¹ јесте њен наднационални карактер јер се ова химна, у духу Светосавља, с истом радошћу, посвећеношћу и подједнако садржајно слави у селима, градовима и различитим окрузима и (мултикултуралнима) срединама Републике Србије.

Светосавље у наставним плановима и програмима

Студије значајне за нашу тему махом су објављене у темату часописа *Црквене студије* посвећеном 800. годишњици аутокефалности Српске православне цркве (2019). Међу њима издавамо рад Гордане Благојевић „Савиндан као симбол националног и религијског идентитета Срба у дијаспори”¹² као резултат опсежних и значајних теренских истраживања личности и дела Светог Саве у дијаспори где се, без разлике у односу на матицу, Савиндан представља симболом националног и верског идентитета Срба; рад „Слика Светог Саве у удебеницима историје у 19. веку” аутора Светозара Бошкова где се, кроз тумачење одабира садржаја и наставних јединица о Светом Сави сагледавају идеје, циљеви и задаци тадашњег васпитно-образовног процеса.¹³ Значајно полазиште нашег рада је оглед Јелене Д. Михајловић, „Свети Сава у основношколским и гимназијским програмима за српски језик и књижевност”¹⁴ који доноси кратак дијахронијски преглед заступљености личности и дела Светог Саве у наставним плановима и програмима за Српскохрватски језик и књижевност донет након Птвог светског рата, преко првог наставног плана и програма за јединствену, осмогодишњу школу, објављеног након Другог светског рата из 1959. године. Уз опште истицање значаја Светог Саве за културу нашег народа, ауторка ове студије разматра кореспонденцију наставног градива о Светом Сави са интенцијама тадашњих планова и програма (есенцијалистичком концепцијом из првих деценија 20. века, васпитањем личности у духу југословенског социјалистичког

9 нав. према: *Гласник*, бр. 11, 15. август 2019.

10 Уп. <https://www.savremena-osnovna.edu.rs/skolska-slava-u-savremenoj-s-ljubavlju-svetitelju-savi/> (5. 4. 2022)

11 У вези са ауторством Химне Светом Сави и дијахронијом њеног извођења на школским приредбама у Србији постоје опречна мишљења истраживача, која овом приликом не наводимо јер излазе из оквира проблематике нашег рада. О овој теми опширније в. <https://hramsvetogsave.rs/znacaj-svetog-save/himna-svetom-savi/> (21. 3. 2022).

12 Благојевић, 2019, 271–283.

13 Бошков, 2019, 285–296.

14 Михајловић, 2019, 595–604.

патриотизма и идеје братства, јединства и националне равноправности народа и народности СФРЈ.¹⁵

Увод: емпиријско истраживање на тему *Колико познајем Светог Саву?*

У сагласју са природом нашег истраживања усмереног на школску праксу изучавања и обликовања лика, личности и дела Светог Саве, на самом почетку усмерили смо се ка најважнијим чиниоцима наставног процеса – ученицима, кроз чији се наставни, друштвени, културни рад, али и кроз релације у породици, огледа *дело* Светог Саве. У сарадњи са мр Саром Немат, професором Српског језика и књижевности у Гимназији „Светозар Марковић” у Нишу истражили смо колико (и на који начин) матуранти познају лик, личност и дело Светог Саве. Истраживачки узорак обухватио је тридесеторо испитаника и следеће проблеме: 1. време, место и начин увођења личности и лика Светог Саве у општу културу детета/ученика; 2. иницијални доживљај Светог Саве од стране детета/ученика; 3. прво дело о Светом Сави којег се ученик сећа; 4. процену заступљености личности, лика и дела Светог Саве у школским плановима и програмима основних и средњих школа; 5. Укупни доживљај лика, личности и дела Светог Саве у тренутку завршавања трећег циклуса образовања (код матураната).

На питање када и где су први пут чули за Светог Саву, највећи проценат испитаника (42%) одговорио је да је Светог Саву спознавао упоредо са васпитно-образовним процесом (од вртића/предшколског). Приближан проценат испитаника (38,1%) одговорио је да је за Светог Саву први пут чуо у породици. Сразмеран проценат испитаника (по 9,5%) истакао је да је за Светог Саву први пут чуо на школској приредби и на часу Српског језика. Наведено истраживање показује (потврђује) подједнаку важност васпитно-образовног процеса у школи и породици за сазнавање лика, личности и дела нашег светитеља. Међу понуђеним одговорима били су и медији, час Веронауке, час Ликовне културе и друго; они су у овом контексту ирелевантни индикатори за увођење и обликовање лика Светог Саве у млађем узрасту (5–7 година). Иницијално, ученици су Светог Саву доживели као светитеља (47,6%), племениту личност (23,8%), знамениту историјску личност (14,3%), учитеља (9,5%), дечака Растка Немањића. Међу понуђеним одговорима били су и: књижевни јунак, писац и културни радник. Одговори испитаника показују да се Свети Сава ученицима представља као узорна личност (историјска, верска, знаменита; носилац племенитих особина). У млађем узрасту Свети Сава се доживљава као учитељ, што често резултира идентификацијом улоге учитеља/учитељице/васпитача/васпитачице као племените, значајне и репрезентативне. Прво књижевно дело о Светом Сави којег се ученици сећају, парадоксално је једно од последњих обрађених дела о Светом Сави – Доментијаново *Житије Светог Саве*, те Савино *Житије Светог Симеона*. Иако се лик Светог Саве у школске програме уводи кроз дела усмене књижевности (предања и епске песме), до краја трећег циклуса образовања ученика она остају значајна за доживљај Светог Саве у млађем узрасту. Међутим, у том мањем проценту утицаја на ученике путем дела о Светом Сави, важно место заузима песма *Свети Сава* Војислава Илића. Разлог за наглашенији утицај житија на обликовање лика Светог Саве код ученика можемо наћи и у канону овог жанра – укупним подацима о путу Растка Немањића до Светог Саве/светитеља, и у уметничкој вредности Доментијановог и Теодосијевог *Житија*. У овом контексту је важно коментарисати утицај химне који је подједнако низак у погледу дела о Светом Сави значајних за обликовање његовог лика код ученика. Ученици се са химном упознају најкасније у предшколском, на Светисавској приредби.

15 Исто, 597–598.

Међутим, у том узрасту химна је функционална за поимање у складу са интендираном улогом Светог Саве као учитеља и значајне (историјске) личности; садржајем, химна не покрива остале метафоричке и метонимијске аспекте Савине личности и лика. Одговори на питање шта Свети Сава предстаља ученицима у тренутку завршетка трећег циклуса образовања показатељи су развоја (узрастања) Савиног лика кроз васпитно-образовне циклусе. Значајан број испитаника одговорио је да је Свети Сава за њих „школска слава”, чиме се васпитачка улога Светог Саве продубљује у симболички лик *учитеља, оца* школаства у Србији. Већи проценат испитаника одговорио је да Светог Саву на крају трећег циклуса образовања доживљава као комплексну личност – историјску, верску, књижевну, подједнако значајну у свим наведеним аспектима. Нису ретку одговори у којима се Свети Сава истиче као врховни узор у јавном и приватном простору (уп. „Свети Сава је за мене једна од најзначајнијих особа у Србији и српској књижевности.”; „Свети Сава је за мене пре свега човек, човек који је испунио своју дужност према Богу и народу, а онда и просветитељ, човек који је заслужан за културно и религиозно уздизање српског народа.”). Мишљења испитаника су подељена у погледу (не)довољне заступљености лика и личности Светог Саве у школским плановима и програмима. Стога је подобније размотрити овај програм анализирајући структуру школских планова и програма.

Свети Сава у савременим школским плановима и програмима Српског језика у млађим разредима основне школе

Ученици млађих разреда основне школе Светог Саву упознају већ у првом разреду, кроз уметничке и научно-популарне текстове. Методичка апаратура уз изабрани текст „Легенда о Светом Сави” ауторке Мирјане Огњановић тумачење лика Светог Саве усмерава ка улози/функцији учитеља (српског народа); Свети Сава као учитељ кључна је реч ове лекције у наведеном уџбенику.¹⁶ Наведени текст преузет је из „Политикиног забавника” и прилагођен узрасту и вокабулару шрвака, али и теми коју треба илустровати; у овом контексту, реч је о одељку читанке насловљеном „У школској клупи”, који тематизује породичне и социјалне односе (дружење с пријатељима, игру). Наведени текст је и повод за разговор са ученицима о важности школовања и важности читања¹⁷, што је у складу са интендираном функцијом лика Светог Саве у овој лекцији. У вези са тумачењем самог текста, ученици треба да поимају место и време радње у причи. Лекција о Светом Сави кореспондира са обрадом одређених граматичких и правописних појава (реда речи у реченици, правилним писањем великог слова). Дакле, Свети Сава се у први разред основне школе, у оквиру предмета Српски језик уводи као књижевни лик (учитеља, просветитеља), додатно се функционализујући кроз лекције из граматике и правописа. У вези са обрадом наведене наставне јединице дискутабилно може бити упућивање ученика да „на интернету (подв. М. Б. Ћ), у енциклопедији или часопису сазнају више о стварном животу Светог Саве”¹⁸, сем ако задатак није корелативног међупредметног карактера и намењен раду у оквиру предмета Дигитални свет. Ученици се у првом разреду упућују на додатно истраживање личности Светог саве и генеалогije лозе Немањића, али и на значај школске славе Савиндана. Као радни групни задатак предлаже се израда паноа са подацима о Савином стварном животу, што кореспондира са планом представљања културе у материјалном виду, у млађим разредима. Текст о Светом сави, тачније Свети Сава као књижевни лик заступљен је и у *Буквару*, текстом *Свети Сава*

16 Јовић 2020, 52.

17 Исто, 52–53.

18 Исто, 53.

и ђаци. На примеру ове народне приче ученици се упознају са особинама Светог Саве¹⁹, што представља дубљи ниво анализе његовог (књижевног) лика. Уз лекцију о Светом Сави у Буквару даје се и порука ове приче: „Свети Сава је био добар, mudar и учен човек. Поучавао је људе и отварао школе. Дан Светог Саве је 27. јануар и слави се као школска слава.”²⁰

У другом разреду основне школе продубљује се анализа лика Светог Саве и спознају се још неке улоге ове историјске личности. Тумачећи народну причу *Свети Сава и отац и син* ученик другог разреда основне школе издваја ликове, уочава њихове особине на основу поступака и групише их према истим на позитивне и негативне ликове. Кроз овај текст ученици спознају појам светитеља, глагол *крепити се* и придев *дуговечни*; издвајају поруке и илуструју лик Светитеља Саве. У трећем и четвртном разреду основне школе наставља се са продубљивањем лика Светог Саве и упознавањем његовог вишеструког доприноса нашој култури, религији и друштву у целини. У том погледу нарочито је значајна обрада народне приповетке *Најбоље задужбине*, која је каткад и глобално мотивационо полазиште за изучавање лика Светог Саве у старијим разредима.²¹ У четвртном разреду основне школе заступљени су и ауторски текстови о лику Светог Саве, или пак они који га се посредно/имплицитно дотичу (Светлана Велмар Јанковић, *Стефаново дрво*; Дејан Алексић, *Слава*).

Свети Сава у савременим школским плановима и програмима Српског језика и књижевности у старијим разредима основне школе

У петом разреду основне школе, у оквиру предмета Српски језик и књижевност, ученик се усмерава ка Светом сави као књижевном лику, и то путем усменог/народног стваралаштва. Тумачећу песму народну песму *Свети Саво* ученици се уводе у компаративно сагледавање ликова/личности Светог Саве и Стефана Немање/Светог Симеона; тачније, у појам „светог двојства”.²² На примеру ове песме ученици се на основном нивоу анализе упознају са средишњим догађајем и ликовима ове епске песме, на средњем – са стилским средствима епског обликовања Немањиног и Савиног лика, а на напредном – са значајем („позваношћу”) Светог Саве за „објашњење” Немањиних дела (задужбинарства).²³ На поруку песме ученици се усмеравају питањем: „За које духовне вредности српског народа се Немања заложно својим доброчинствима?”²⁴ У већем броју читанки за пети разред (различитих издавача) народна епска песма Свети Саво илустрована је фотографијом фреске из Краљеве цркве у манастиру Студеници. У овом узрасту ученик се уводи у појам варијантности (кроз информације о епској песми *Опет Свети Саво*), и у даљи значај Светог Саве као историјске личности (кроз предлога корелирања са часопим Историје или кроз истраживачке задатке о животу Светог Саве). Значај Светог Саве у овом узрасту сублимира се кроз припрему за прославу Савиндана, учења напамет и изражајног казивања стихова којима властела благосиља Немањиће, те кроз писање састава на тему *Велики задужбинари српског народа*. Изучавање лика и

19 Матијевић, Вдовић, Јанаћковић 2020, 86.

20 Исто, 86.

21 В. Милосављевић Милић, Божић, Јовановић, Бојанић Ћирковић, 2018, 77.

22 Уп. „Локална мотивација: Пред тобом је епска народна песма о српском владару и светитељу Стефану Немањи који је оставио много задужбина своме народу. Он је био отац Растка Немањића – Светога Саве”. (Милосављевић Милић, Божић, Јовановић, Бојанић Ћирковић, 2018, 77)

23 Исто, 78.

24 Исто, 78.

личности Светог Саве у петом разреду у функцији је конкретизовања тема родољубља, митолошких тумачења и савременог света, као и моћи знања и читања.²⁵

У уџбенику за предмет Српски језик и књижевност у шестом разреду основне школе, Свети Сава је заступљен као књижевни лик у ауторској књижевности. У читанки издавачке куће „Герундијум”, песма Свети Сава Војислава Илића заступљена је у одељку „Изазов прошлости”, и у овом контексту функционализована је за спознавање трагова прошлости у свету који нас окружује.²⁶ Теме изазова савременог доба, путева одрастања, човека у природи и погледа у прошлост, са којима корелира наведена, повезане су концептом изазова. И песма *Свети Сава* нашла се пред изазовом рецепције савременог читаоца; стога је методичка апаратура конципирана на погледу на савременост кроз традицију. Од глобалне мотивације за обраду ове наставне јединице ученик се, кроз цитат из дела Петра II Петровића Његоша, усмерава ка разматрању дела великана који су задобили вечну славу. Међу њима, и на *дело* Светог Саве. У провери ученичког доживљаја ове песме инсистира се на ономе чиме је песма употпунила досадашње поимање лика, личности и дела Светог Саве. За употпуњавање тог доживљаја важна је и песничка слика која приказује преломни тренутак у животу Растка Немањића, али и побуђивање и развијање ученичког става према материјалним и духовним добрима. У методичкој обради ове песме уочавамо присуство савремених тумачења мотива плача у средњовековној књижевности (одломак из текста *Зашто је плакао Свети Сава* проф. др Драгише Бојовића). Тумачење песме упућује на међупредметну корелацију са Историјом: ученик се упућује на истраживање важних историјских догађаја у којима је учествовао Свети Сава, а који су важни за културу, веру и друштво. Сублимација лика, личности и дела Светог Саве овде се врши писањем есеја на тему *Свети Сава – светилник нашег народа*.

Лик, личност и дело Светог Саве највише простора добијају у читанкама за седми разред основне школе. Често је цео одељак читанке овде посвећен Светом Сави у књижевности. Илустрације ради, Свети Сава је у читанци издавачке куће „Герундијум” за седми разред основне школе заступљен у одељку „Одсјај трајања”, и у функцији је „водича” у откривању суштине живота и тајне његовог трајања.

Лекције намењене ученицима седмог разреда – избор из предања и народних прича о Светом Сави (*Свети Сава гради прозоре*, *Свети Сава и сељак без среће*, *Свети Сава и ђаво*), одломак из Савиног *Житија Светог Симеона*, ауторска песма *Прича о Светом Сави* Матије Бећковића – у функцији су сагледавања укупног дела Светог Саве у култури нашег народа, односно својеврсна су синтеза градива о Светом Сави од првог до седмог разреда основне школе: „Значај Светог Саве може се сагледати кроз три његове биографије: историјску, која говори о њему као државнику, писцу и првом српском архиепископу, усмену или легендарну биографију, која се кроз векове преносила у предањима народа; и уметничку, која слика књижевни лик Светог Саве у бројним делима српске књижевности.”²⁷ Овде се наставља компаративно сагледавање „свете двојице”, Саве и Симеона. Ризница светосавских речи се захваљујући наведеним лекцијама обогаћује придевима *блажен*, *богоносни*, *преподобни*, *богоугодан*, *неметежан*, глаголима *целивати*, *укрепити*, *устројити*, прилогом *скрушено*. Важно је истаћи да се Свети Сава у седмом разреду основне школе први пут изучава као пиусац и да се његова библиографија први пут наводи уз циклус књижевних дела у седмом разреду. Лик, личност и дело Светог Саве у седмом разреду укрштају се есејистичким проматрањем

25 Исто, 8.

26 Нав. према: Милосављевић Милић, Божић, Јовановић, Бојанић Ђирковић, 2020, 96.

27 Исто, 92.

његовог обликовања у народној и уметничкој књижевности. У односу на досадашња тумачења лика Светог Саве, овде се, у вези са Савиним ликом уводи симбол светлости, а у вези са његовим делом проблематизује се његов став према духовним вредностима и осветљава ње његов просветитељски (у сваком смислу) рад. Важно је напоменути да се реч *Светосавље* први пут помиње и објашњава тек у уџбенику за Српски језик и књижевност за седми разред основне школе.

Иако савремена настава представља велики изазов наставним јединицама из Средњовековне књижевности, примери из наставне праксе показују да су лекције о Светом Сави, неоптерећене захтевима савремене наставе, још у претходном плану и програму пратиле савремене тенденције у вези са (међупредметном) корелацијом; примери из наставне праксе показују да су управо наставне јединице о Светом Сави и Вуку Караџићу, природном личности, лика и дела којем су посвећене подесне за корелацију са Историјом, Географијом, Ликовном културом, често одабирани за огледне и угледне часове. У претходном Наставном плану и програму за предмет Српски језик и књижевност, важећем до реформе 2018/2019, Свети Сава је сразмерно био заступљен у читанкама за шести и седми разред основне школе. У Маштарији речи: читанки за шести разред основне школе ауторке Наташе Станковић Шошо, наставне јединице о Светом Сави биле су заступљене у одељку „У завичају – међу својима”. Према препоруци тадашњих циљева и исхода наставног плана и програма, ауторка читанке се предговором обрађала *колективном читаоцу*. Колективитет – заједништво у осећању припадности нацији, родољубља, патриотизма, осећању историје је и мисао водила наставних садржаја о Светом Сави. Уз обраду песме Свети Сава у ученик шестог разреда је усмеравао ка портретизацији Растковог лика, његовом унутрашњем развоју уочљивом у контрасту физичке исцрпљености и духовне радости; дакле, од шестог разреда неоспорно је уобличавање Савиног лика као округлог (носиоца више позитивних и племенитих особина) и лика у развоју, чији је врхунац одлазак у манастир како би се посветио духовним делима важним за национално и верско биће свог народа. Лик Светог Саве у наведеној ауторској песми сублимиран кроз улогу просветитеља као кровну улогу Савиног лика. Уз ову лекцију ученицима је предложено тумачење *Химне Светом Сави* која је овде, у односу на остале уџбенике неуобичајено, приказана кроз дијакронију и анализирана корелативно са Историјом језика.

У претходним Наставним плановима и програмима за Српски језик и књижевност у основној школи, Светом Сави је такође највише простора било дато у плану за седми разред. У односу на тада актуелне читанке, у погледу квантитета и квалитета обраде издваја се *Ризница речи: читанка за Српски језик за седми разред основне школе* ауторке Наташе Станковић-Шошо. Одељак „Слово о спасоносној речи”, насловљен Савиним речима, био је сачињен из три целине: дела народне књижевности о Светом Сави (*Свети Сава и отац и мати с малим дететом*, *Свети Сава и браћа која се деле*, *Свети Сава као лекар*, *Свети Сава и два супарника*, *Свети Сава и ђаво*, *Савина пећина*, *Свети Сава греје земљу*, *Савини грнци*, *Вода Светог Саве*, *Савина мала*, *Свети Сава и богати Гаван*), жанровски разврстана на приповетке и предања; дела Светог Саве (*Посланица игуману Спиридону*, *Житије Светог Симеона*, одломак); дела ауторске књижевности о Светом Сави (Стефан Првовенчани, *Хиландарска повеља*; одломак; Миодраг Павловић, *Светогорски дани и ноћи*, одломак). Методичка апаратура поменуте читанке подразумева „водича” (цитат, мото и сл., нешто налик глобалној мотивацији) који усмерава учениково тумачење текста и доприноси јасном издвајању поруке текста. У овој функцији у одељку „Слово о спасоносној речи” налазе се речи Светог Саве (претходно наведене и цитат из *Слова о истини*). У овом уџбенику Свети Сава је обликован кроз готово све улоге коју је његова личност имала: ина, брата, детета, монаха, учитеља,

просветитеља, архиепископа, књижевника, светитеља. Ризница светосавских речи овде је такође богата и обухвата глаголе *подвизати се, благословити, именице рај, (анђеоски) лик, човекољубље, премудрост, благодат, патријарх, отац, (божанствено) стадо, (божанствени) гроб, придеве премилостив, божанствен*.

Закључак

Школски планови и програми предмета Српски језик и књижевност за основну школу садрже интенцију обликовања Светог Саве као (историјске) личности, (књижевног) лика – епског јунака, житијног јунака и др. Такође, наставни планови и програми потврђују сагледавање Светог Саве кроз више улога које је остварио у историји, култури, религији, друштву и књижевности нашег народа. У погледу обликовања лика Светог Саве кроз улоге, запажа се иницијалност улоге учитеља, која се кроз предмет Српски језик и књижевност надграђује другим сродним улогама – просветитеља, монаха, првог српског архиепископа, напослетку – књижевника; међутим, улоге Светог Саве у школским плановима и програмима нису у хијерархијском односу; напротив, методичка апаратура уз лекције о Светом Сави показује интенцију интегралног сагледавања *лика и дела* Светог Саве. Међутим, у погледу обликовања Савиног лика постоји прекид у осмом разреду основне школе. Ученици се лику, личности и делу Светог Саве враћају у првом разреду средње школе, кроз одломке из Доментијановог и/или Теодосијевог *Житија*. Поменути прекид могао је бити периодизацијским принципом наше историје књижевности; остаје нам да надаље разматрамо његову методолошку оправданост и могућности превазилажења таквих резова у погледу наставног обликовања и тумачења лика и дела укорењеног у историји, култури и вери нашег народа и заступљеног у сва три образловна циклуса.

Смернице за будућа истраживања

У наставку истраживања заступљености и методологије проучавања Светог Саве у наставним плановима и програма при Одељењу за светосавске студије усмерићемо се ка компаративном сагледавању наставних планива и програма пре последњих измена (од 2017/2018), до деведесетих година 20. века и у међуратном периоду (1918–1939). Кроз тумачење методичке апаратуре настојаћемо да оцртамо развој лика/личности/дела Светог Саве у веку школства у Србији. Паралелно ћемо анализирати препоруке наставницима путем методичких уџбеника и приручника, на релацији *традиционална настава – савремена* (корелативна, интердисциплинарна, методички иновирани и технолошки осавремењена) *настава*. Емпиријско истраживање ћемо проширити на ученике средњих стручних школа, те ћемо, кроз поређење са истраживачким узорком, моћи указати на специфичности обраде лика/личности/дела Светог Саве у школским плановима и програма различитих типова школа.

Извори и литература

Благојевић, Гордана (2019): Савиндан као симбол националног и религијског идентитета Срба у дијаспори, *Црквене студије*, Ниш: Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије, Међународни центар за православне студије, 271–283.

Бошков, Светозар (2019), *Слика Светог Саве у уџбеницима историје XIX века, Црквене студије*, Ниш: Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије, Међународни центар за православне студије, 285–296.

Јовић, Моња, Јовић. Иван (2020): *Читанка за 1. разред основе школе*, Београд: Едука.

Матијевић, Бранка, Вдовић, Љиљана, Јанаћковић, Ранка (2020): *Нови Буквар*, Београд: Едука.

Милосављевић Милић, Снежана, Божић, Снежана, Јовановић, Јелена, Бојанић Ћирковић, Мирјана (2018): *Похвала, читанка за пети разред основне школе*, Београд: Герундијум.

Милосављевић Милић, Снежана, Божић, Снежана, Јовановић, Јелена, Бојанић Ћирковић, Мирјана (2019): *Изазов, читанка за шести разред основне школе*, Београд: Герундијум.

Милосављевић Милић, Снежана, Божић, Снежана, Јовановић, Јелена, Бојанић Ћирковић, Мирјана (2020): *Одсјај, читанка за пети разред основне школе*, Београд: Герундијум.

Милосављевић Милић, Снежана, Божић, Снежана, Јовановић, Јелена, Бојанић Ћирковић, Мирјана (2021): *Аплауз, читанка за пети разред основне школе*, Београд: Герундијум.

Михајловић, Јелена (2019): *Свети Сава у основношколским и гимназијским програмима за Српски језик и књижевност, Црквене студије*, Ниш: Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије, Међународни центар за православне студије, 595–604.

Програм 2019: *Програм наставе и учења за четврти разред основног образовања и васпитања*, Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник, година LXVIII, бр. 11, Београд, 15. август 2019, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/viewdoc?uuiid=7f60db16-8760-4e25-bc8a-f69fe1fb2e2c> [21. 3. 2022]

Станковић-Шошо, Наташа (2011): *Машитарија речи: читанка за Српски језик за шести разред основне школе*, Београд: Klett.

Станковић-Шошо, Наташа (2012): *Ризница речи: читанка за Српски језик за шести разред основне школе*, Београд: Klett.

Стојановић Ђорђевић, Тамара, Илић, Војислав Ј. (2022): *Свети Сава као инспирација за стваралаштво у настави Ликовне културе са настојањем одржања и афирмације националног и културног идентитета*, <http://skr.rs/z4ka> (15. 3. 2022)

Mirjana D. Bojanić Ćirković

**THE CHARACTER, PERSONALITY AND WORK OF SAINT SAVA IN
CONTEMPORARY CURRICULA AND PROGRAMS OF SERBIAN LANGUAGE
AND LITERATURE IN PRIMARY SCHOOL**

The paper presents the results of the first phase of research on the representation of the person and character of Saint Sava, as well as the educational, cultural and social mission of Saint Sava in the curricula of social sciences in primary schools, as well as in the Calendar of Schools in Serbia. The research included the curricula of the subject Serbian language, ie Serbian language and literature through the first and second cycle of primary education, prepared by the Institute for the Advancement of Education and Upbringing and adopted by the National Education Council of the Republic of Serbia. The focus of the research was on the selection (recommended) methodology (procedures and techniques) of shaping the character of Saint Sava, as well as on the interpretation of standards, outcomes, or achievements of these programs from the aspect of pragmatics - role in spiritual, social and cultural development.